

Ministerie van Economische Zaken

samenwerkingsverband
Noord-Nederland

Koers Noord

Op weg naar Pieken

Duurzame groei door omschakeling
naar een kenniseconomie

Koers Noord

Op weg naar Pieken

**Duurzame groei door omschakeling
naar een kenniseconomie**

Inhoudsopgave

Inleiding	5
De beleidsomgeving	7
Centrale opgaven	11
Opgave 1: Versterken van kansrijke clusters	13
Opgave 2: Transitie in regionale speerpuntsectoren	23
Opgave 3: Versterking mkb m.b.t. export, innovatie en arbeidsmarkt	31
Opgave 4: Oplossen ijlheid door versterken van ruimtelijke concentraties	32
Beoordelingskader voor projecten	33
Organisatie van het programma	34
Verantwoording	35

Inleiding

Met het uitbrengen van de nota 'Pieken in de Delta' is in het rijksbeleid het wegwerken van het economische faseverschil van regio's is als beleidsdoelstelling losgelaten. Het nieuwe beleid richt zich op het stimuleren van economische kansen in alle regio's. Dit gebeurt in de vorm van zes gebiedsgerichte programma's. Het programma voor Noord-Nederland is één van deze zes.

Het "Koers Noord"-programma richt zich op het versterken van de (inter-)nationale concurrentiekracht van de regio langs drie lijnen:

1. Het uitbouwen van de economische pieken van nationaal belang. Een piek is een cluster van bedrijvigheid en kennis dat van (inter-)nationale betekenis is of kan worden en dat zich onderscheidt door focus en massa. Dit programma concentreert zich op drie kansrijke clusters.
2. Het bewerkstelligen van een transitie in een drietal regionaal belangrijke sectoren (regionale speerpunten) naar meer kennisintensieve, innovatieve toepassingen en naar ontwikkeling van nichemarkten met spin-offs voor de regionale werkgelegenheid.
3. Het realiseren van een algehele transitie naar een meer hoogwaardige, kennisintensieve economie. Dit door middel van een op de noordelijke regio toegespitst tijdelijk innovatiebeleid voor het mkb, dat aanvullend is op het nationale beleid van EZ. Het gaat daarbij om, het vergroten van het innoverende vermogen en het vermogen tot valorisatie van kennis te komen, het stimuleren van de export en het verhogen van het opleidingsniveau van de aanwezige en potentiële beroepsbevolking.

Met de lijnen 2 en 3 geeft dit programma tevens inhoud aan de Motie Van Dijk om gedurende vier jaar te werken aan de bredere transitie van Noord-Nederland naar een kenniseconomie.

De drie lijnen richten zich op het totstandbrengen van optimale synergie: juist op de snijvlakken tussen nationaal en regionaal belangrijke clusters liggen de kansen voor Noord-Nederland. Het ondersteunen van de algehele transitie naar een kenniseconomie zorgt dat de slag naar vermarkting van kennis wordt gemaakt en dat regionale spin-off en verankering ontstaat.

In alle lijnen staat de bijdrage aan het uitbouwen van de innovatieve kracht van Noord-Nederland centraal.

Dwars door de lijnen heen loopt bovendien een andere opgave voor Noord-Nederland: het oplossen van de ijzheid van de noordelijke economie. Daaraan wordt invulling gegeven door bij projecten vanuit lijn 1 en 2 ook in te zetten op ruimtelijke versterking van de clustervorming. Voor sectoren waarin dit relevant is (bij toerisme bijvoorbeeld, is dit minder het geval) kan zo'n versterking optreden doordat projecten binnen de kernzones vooral neerslaan binnen de 4 noordelijke grote steden dan wel de Eemsdelta waar ook kennisinstellingen en andere bedrijven uit het cluster (of andere clusters) gevestigd zijn.

Verder biedt de ligging van Noord-Nederland de mogelijkheden de schakelfunctie tussen Randstad en Noordoost-Europa (Duitsland, nieuwe lidstaten EU, Scandinavië en Rusland) verder uit te bouwen. Hiertoe wordt momenteel het concept van de zgn. Noordelijke Ontwikkelingsas nader uitgewerkt. Deze as is een potentiële ontwikkelingsas tussen de Randstad en Noordoost-Europa. Noord-Nederland kan hierop een intermediaire positie innemen ('stepping stone'). Na de val van de Muur en de toetreding van Polen en de Baltische staten tot Europa zijn er nieuwe kansen om grensoverschrijdende projecten te ontwikkelen op de kennisgebieden waarop Noord-Nederland excelleert.¹

Het programma geeft inzicht in de centrale opgaven, beschrijft de daaruit voortvloeiende actielijnen en formuleert daarmee de kaders waarbinnen projecten kunnen worden ingediend. Een beoordelingskader geeft daarbinnen nader richting bij de bepaling of een project daadwerkelijk wordt gehonoreerd.

De uitvoering, op basis van een meerjarige programmatische aanpak, vindt plaats in de periode 2007 t/m 2010. Het programma is dynamisch van opzet en zal ieder jaar op basis van ervaringen en ontwikkelingen worden gemonitord en kunnen worden bijgesteld.

¹ Met de grensoverschrijdende conferentie van 2006 is hiertoe al een aanzet gegeven. Ook zijn er nieuwe partnerschappen en samenwerkingsverbanden mogelijk, gebaseerd op oude economische banden

De beleidsomgeving

Bij het opstellen van dit programma is gestreefd naar een afstemming met initiatieven die hier qua thematiek nauw bij aansluiten. Dit is allereerst het geval met de nationale innovatieprogramma's voor de zgn. sleutelgebieden, gebieden waarop Nederland excelleert.² Er zijn er raakvlakken tussen de nationale en de gebiedsgerichte programma's. In de gebiedsgerichte programma's wordt vooral ingezet op het creëren van optimale condities om de excellente kansen ook gestalte te geven. Dit ondermeer door versterking van het organisatievermogen en het verbeteren van de ruimtelijke condities voor samenwerking op het vlak van innovatie en verbetering van het ondernemingsklimaat. In de gebiedsgerichte programma's ligt het accent op het slaan van de brug van kennis naar toepassing; in de innovatieprogramma's wordt sterker ingezet op fundamenteel en industrieel onderzoek.

Naast de innovatieprogramma's bestaat een nationaal innovatie, en export en arbeidsmarkt-instrumentarium gericht op het hele bedrijfsleven, waarvan met name mkb en starters profiteren. Voor internationale samenwerkingsprojecten bestaat ook een Europees programma (Interreg).

Het bestaan van deze initiatieven verklaart tevens waarom binnen dit programma niet op alle velden acties worden ontwikkeld. Bovendien zal bij de toetsing van projectaanvragen moeten worden bepaald in hoeverre hierin

reeds of wellicht beter vanuit nationale programma's en instrumenten kan worden voorzien.

Gedurende de looptijd van dit programma zullen er waarschijnlijk nieuwe initiatieven genomen worden die ook voor het onderhavige programma van belang zijn. De afstemming met die initiatieven zal voortdurend punt van aandacht zijn.

Het programmadocument kan voor EZ en SNN tevens de basis zijn om afstemming te zoeken met initiatieven van andere overheden, voor zover dat bijdraagt aan het realiseren van de geformuleerde ambities, opgaven en programmalijnen en voor zover er ruimte aanwezig lijkt voor effectieve beïnvloeding. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan het zoeken van afstemming met de initiatieven van het ministeries van OCW en SZW voor betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt en voor wat betreft de Kennis Investerings Agenda.

Tevens vormt het "Koers Noord"-programma de basis voor afspraken over de invulling van het meerjarenprogramma van de NOM. In overleg met Syntens wordt gezocht naar mogelijke synergie ten aanzien van innovatieadvies en -begeleiding van individuele ondernemers en synergie in de projecten gericht op clusters- en clustervorming. Met de Kamers van Koophandel zal worden gezocht naar het bereiken van synergie op met name exportactiviteiten.

Hoewel de doelstelling van de Europese Structuurfondsen breder is dan die van het "Koers Noord"-programma, ligt de focus van het Europese programma meer dan in het verleden op innovatiedoelstellingen en het versterken van kansrijke clusters. De Europese Commissie heeft bepaald dat (meer dan) 60% van de zgn. Doelstelling 2-gelden uit het programma voor kennis en innovatie moeten worden ingezet. Op die punten zal worden gestreefd naar het bereiken van zoveel mogelijk inhoudelijke synergie en procedurele afstemming tussen het "Koers Noord"- en het EFRO-programma.

Ten slotte dient te worden gestreefd naar afstemming met het Waddenfonds waarbinnen eveneens economische projecten met een innovatieve focus kunnen worden ingediend.

² Voor de Nederlandse watertechnologiesector is recent het innovatieprogramma Watertechnologie van start gegaan. Het programma is gericht op de verbetering van de positie van de Nederlandse watersector op de wereldmarkt door middel van samenwerking en innovatie. Voor het programma is een budget van € 45 miljoen beschikbaar. Daarnaast is in het kader van de Investeringsimpuls 2006 € 35 miljoen beschikbaar gesteld voor de oprichting van een Technologisch TopInstituut Watertechnologie.

Verder is er voor de scheepsbouw, naast de reeds bestaande borgstelling-regeling (garantstelling door het Rijk van maximaal 80 % van het krediet dat de bouwer van de bank betreft), voor de periode 2007 t/m 2009 een innovatieregeling scheepsbouw aangekondigd (€ 20 miljoen per jaar) en is er een Maritiem programma in ontwikkeling in het kader van het nationale programma voor het sleutelgebied Water.

Voor energie is er een nationaal programma Energietransitie.

Ook op het snijvlak tussen agribusiness en life sciences (op het gebied food en nutrition) is een nationaal programma ontwikkeld. Wageningen Centre for Food Sciences en de Food & Nutrition Delta zijn hiervan onderdeel. Voor life sciences wordt verder gewerkt aan een programma voor Life Sciences en Gezondheid.

Voor het toeristisch beleid bestaat al langer de Vernieuwde Toeristische Agenda die zich vooral richt op het binnenhalen van de buitenlandse toerist.

Van “Kompas voor het Noorden” naar “Koers Noord”

In de periode 2000 - 2007 is met succes uitvoering gegeven aan het ruimtelijk economisch programma ‘Kompas voor het Noorden’. Het ‘Kompas’ vormde een breed programma voor de versterking van de ruimtelijk economische structuur. Het programma richtte zich zowel op directe versterking van de marktsector, als op meer voorwaardenscheppende activiteiten. Halverwege de looptijd van het programma is door Ecorys-NEI een evaluatie uitgevoerd³. De beoordeling van het programma had betrekking op relevantie, effectiviteit, efficiëntie en uitvoering en was over het algemeen positief. Tegen de achtergrond van de conjuncturele inzinking waarin de economie zich op dat moment bevond, vloeide uit de evaluatie de aanbeveling voort dat binnen het programma de nadruk sterker zou moeten komen te liggen op de directe versterking van de marktsector. Met name de maatregelen gericht op vergroting van de innovativiteit en de stuwendheid (exportgerichtheid) van het noordelijk bedrijfsleven verdienen volgens de evaluatie extra aandacht. Voorwaardenscheppende maatregelen (bijv. de aanleg van bedrijventerreinen, toeristische infrastructuur, e.d.) werden als minder relevant beschouwd.

Deze aanbevelingen leidden tot beleidsbijstellingen in de tweede helft van de looptijd van het Kompasprogramma en werken verder door in de scope van het nieuwe programma. Vanuit het nieuwe programma worden voorwaardenscheppende projecten nog slechts ondersteund indien zij een directe relatie hebben met het centrale thema van dit programma (kennis en innovatie). De versterking van de noordelijke economie in de volle breedte, die centraal stond in het Kompasprogramma, maakt in de nieuwe aanpak plaats voor een meer selectieve benadering waarin het vergroten van het innoverend vermogen het uitgangspunt is.

³ Ecorys-NEI, Mid Term Review Kompas voor het Noorden, Rotterdam 2003.

Deze nadrukkelijke focus is overigens ook mogelijk doordat dankzij de uitvoering van het Kompasprogramma de ruimtelijke voorzieningen ten behoeve van het economisch functioneren goed op orde zijn gebracht. Dat geldt niet alleen voor de voorraad beschikbare bedrijventerreinen, ook is een kwaliteitsimpuls aan de bestaande bedrijventerreinen gegeven door uitvoering van een fors aantal revitaliseringprojecten en is de toeristische infrastructuur, bijvoorbeeld door de uitvoering van het Friese Merenproject, nagenoeg gecompleteerd. Voor resterende projecten op dit vlak kan verder gebruik gemaakt worden van nationale beleidsinstrumenten (bijv. de Topperregeling, BRTN).

Situatieschets en knelpuntenanalyse

De keuzes in het programma worden gemaakt tegen de achtergrond van een aantal sterkten en zwakten van de noordelijke economie. Het formuleren van deze sterkten en zwakten is behulpzaam om enerzijds de kansen van nationaal belang te kunnen definiëren, en anderzijds om gericht de knelpunten te kunnen oplossen.

Sterkten: goed leef- en vestigingsklimaat en kansrijke, goed verankerde clusters

Noord-Nederland bestaat uit de provincies Fryslân, Groningen en Drenthe. Met ruim 1,7 miljoen inwoners (11% van Nederland) op ruim een kwart van het Nederlandse grondgebied is Noord-Nederland een relatief dunbevolkte regio. Hierdoor kan de regio de ruimte-vragende functies zoals werken, wonen, natuur en recreatie goed inpassen. De congestie is beperkt, de kwaliteit van de woon- en leefomgeving is hoog en er is voldoende aanbod van bedrijfsruimte tegen concurrerende prijzen. Arbeid is in Noord-Nederland tegen redelijke lonen beschikbaar. Met de Rijksuniversiteit Groningen heeft Noord-Nederland een belangrijk centrum voor kennisontwikkeling, terwijl het Noorden ook een aantal kennisintensieve clusters kent met goede perspectieven op (inter-)nationale groeimarkten (water en sensorsysteemtechnologie bijvoorbeeld). De aantrekkelijke omgeving draagt bij aan een sterke regionale positie in het toerisme en de historisch gegroeide sectoren landbouw en energie hebben een goede verankering in de regio.

Noord-Nederland kent geen echt dominante sectoren. De kracht moet vooral komen uit de breedte van en de snijvlakken tussen sectoren. De uitgangspositie hiervoor is gunstig; er vinden nu reeds veel ontwikkelingen plaats op het snijvlak tussen disciplines en er is veel potentie voor synergie tussen de clusters. Het midden- en kleinbedrijf is sterk vertegenwoordigd in Noord-Nederland met een werkgelegenheidsaandeel van 75% , en zal een rol moeten spelen bij het valoriseren van kennis.

Met 650.000 banen heeft Noord-Nederland een aandeel van 9% in de nationale werkgelegenheid. Daarnaast is de arbeidsproductiviteit de afgelopen jaren gegroeid.

Zwakten: economische ijheid, onvoldoende “kassa”, onvoldoende innovatief mkb en mismatch op de arbeidsmarkt

In de geschetste structuur schuilen echter voor een deel ook de zwakten van Noord-Nederland. De geografische spreiding in het Noorden geeft een historische verklaring voor ijle verbindingen tussen kennisinstellingen en bedrijven onderling.

Zo is er in de kansrijke sectoren nog behoefte aan verdere uitbouw van het organiserend vermogen. Ook wordt nog onvoldoende gewerkt aan het identificeren van kansrijke marktvensters, terwijl op de snijvlakken tussen sectoren nog onvoldoende gemeenschappelijke agenda's en markten zijn gedefinieerd.

Alhoewel de primaire landbouw met de daaraan gerelateerde voedings- en genotmiddelenindustrie een sterke massa heeft in Noord-Nederland, drijft deze sector voor een deel op lage kosten en staat hij onder druk van veranderend gemeenschappelijk landbouwbeleid en WTO-afspraken⁴. Ook sectoren als de traditioneel relatief sterk aanwezige metaalsector drijven sterk op lage kosten. Veel van de producten uit deze sectoren zijn aan het eind van hun levenscyclus. Innovatie krijgt vooral gestalte in procesinnovaties en minder in vernieuwende productinnovaties.

De publieke sector, die een sterke groei heeft gekend in met name de gezondheids- en welzijnszorg en in onderwijs en openbaar bestuur, draagt nauwelijks bij aan de regionale concurrentiekracht. Het toerisme ondervindt concurrentie van goedkoop te bereiken buitenlandse bestemmingen.

Er zal dus gefocust moeten worden op innovatieve concepten en innovatieve productmarktcombinaties om duurzaam groeiperspectief en comparatief voordeel te behouden. Daarbij ligt een versnelde omschakeling van de klassieke 'productieregio' die Noord-Nederland nog steeds in overwegende mate is, naar een meer kennisintensieve, zogenaamde clusterregio het meest voor de hand⁵. In het toerisme en in de landbouw, die verbindingen kan leggen met innovatieve voedseltechnologie en met energie (biobrandstoffen) is daar ook potentieel voor. In de sectoren water, energie en sensorsysteemtechnologie moet ondermeer verder gewerkt worden aan versterking van het organiserend vermogen en het ontwikkelen van spin offs en gemeenschappelijke agenda's. In de life sciences, waar Noord-Nederland een sterke kennispositie heeft, moet gewerkt worden aan heldere marktvensters en een duidelijke focus en positionering van de regio. Het doel moet zijn dat de aanwezige kennis ook naar de markt wordt gebracht en wordt omgezet in kassa.

Alhoewel het mkb een rol zou moeten spelen bij de vermarkting van kennis, blijven de innovatie en het ondernemerschap die cruciaal zijn voor toepassing en diffusie van kennis, sterk achter (zie box). Mede daardoor blijft ook de export achter: het aandeel van de export in de totale omzet van het bedrijfsleven ligt zo'n 7% lager dan het landelijke cijfer. De sectorstructuur biedt hiervoor onvoldoende verklaring. Tenslotte zijn er onvoldoende werknemers die de nieuwe kennis kunnen toepassen en absorberen. Er is een relatief laag aanbod van hoger opgeleiden – terwijl een beperkte werkgelegenheid in innovatieve beroepen op zijn beurt het gevaar oproept dat hoger opgeleiden wegtrekken – , de onderwijsgraad van

⁴ Dit geldt minder voor regionaal gebonden activiteiten als veilingen. Indien echter de afzet van agrarische producten wordt bedreigd door concurrentie uit lage lonen landen, dan komen ook deze activiteiten onder druk.

⁵ Een clusterregio is een regio met een hoge economische groei, een gespecialiseerde economische structuur en een concentratie van soortgelijke economische activiteiten, die daardoor van agglomeratievoordelen kunnen profiteren. Innovativiteit, ondernemerschap en de kwaliteit van arbeidskrachten zijn belangrijke factoren voor het investeringsklimaat in dit type regio.

jongeren in sommige gedeelten van Noord-Nederland blijft achter en de pool van werklozen is vooral middelbaar geschoold.

Het zijn deze meer randvoorwaardelijke knelpunten voor een omslag naar een innovatieve economie en de gesignaleerde transitieopgaven, die het driesporenbeleid waar dit programma op inzet, rechtvaardigen.

Innovatie en kenniseconomie in Noord-Nederland

Het gemiddeld opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking in Noord-Nederland is lager dan in de rest van Nederland,

Het aandeel industriële hightech- en mediumtech werkgelegenheid in de totale werkgelegenheid in Noord-Nederland is gemiddeld tot laag (platteland) en slechts in een enkele gemeente hoog tot zeer hoog.

Het aandeel R&D-werkgelegenheid in de totale werkgelegenheid is in vrijwel heel Noord-Nederland laag tot zeer laag en slechts in een enkele gemeente hoog tot zeer hoog.

De innovatieve inspanningen (voor zover traceerbaar via R&D-uitgaven, octrooien) zijn in Noord-Nederland beduidend lager dan het landelijk gemiddelde.⁶

⁶ Overigens laat dit zich voor een aanzienlijk deel verklaren door de bedrijfstypen. R&D-inspanningen worden vaak toegeschreven aan een hoofdvestiging, terwijl in Noord-Nederland vooral nevenvestigingen zijn gehuisvest.

Centrale opgaven

In het navolgende worden de hierboven beschreven centrale opgaven uitgewerkt.

Het betreft dus:

1. Versterken van kansrijke clusters;
2. Transitie in regionale speerpuntsectoren;
3. Versterking mkb m.b.t. innovatie, export en arbeidsmarkt;
4. Oplossen ijlheid door versterken van ruimtelijke concentraties.

Opgave 1: Versterken van kansrijke clusters

Energie: 'energiepiek in energievalei'

Beeld

Voldoende massa ...

Het overgrote deel van de Nederlandse activiteiten op het gebied van aardgas (winning, transport, behandeling, handel en research) is in Noord-Nederland geconcentreerd. Naast de winning vanuit het Slochterenveld is ook de toekomstige winning van het Waddengas van belang. Met de nabehandeling maar ook met het onderhoud van de technische installaties zijn veel werkgelegenheid en geld gemoeid. De elektriciteitsproductie, -opslag en -distributie (Eemscentrale, gasopslag Grijskerk, Langeloo en Zuidwending) en potentiële aardoliewinning achter Emmen winnen aan belang in Noord-Nederland. De bedrijven zijn van behoorlijke omvang en hebben groei-potentie. Dominant is een aantal grote spelers als NAM, Gasunie (transport en infrastructuur), GasTerra (handel in gas), Essent, NUON en Electrabel met breed palet aan toeleveranciers, uitbestedingrelaties en spin-offs. De belangrijke afnemers (bijvoorbeeld energie-intensieve chemie- en metaalbedrijven) zijn eveneens in Noord-Nederland gevestigd. Verder zijn er belangrijke relaties met andere sectoren als agribusiness (energie uit biomassa), chemie (gas als grondstof voor procesindustrie) en afvalverwerking (energie uit afval).

De aan energie gerelateerde werkgelegenheid in Noord-Nederland omvat zo'n 20.000 banen met daarnaast uitstraling naar de gehele Nederlandse economie (omzet aardgas in 2000 € 9,34 miljard met een toegevoegde waarde van ruim € 8 miljard, goed voor 2,1% van BBP).

... kunde en kennis

In 2003 is Energy Valley gevormd, een publiek privaatsamenwerkingsverband van bedrijven, kennisinstellingen en overheden, dat als doel heeft een breed en integraal cluster van activiteiten te ontwikkelen dat bijdraagt aan de economische ontwikkeling van Noord-Nederland.

Binnen ex-overheidsbedrijven als NAM en Gasunie is de kennisontwikkeling traditioneel gesloten, maar er wordt volop gewerkt aan meer samenwerking, onder andere met de kennisinstellingen (RUG, HBO) maar ook met Energy

Delta Institute, Energy Delta Research Centre en Cartesius (kenniscentrum duurzame energie). Het aantal kenniswerkers in de sector is hoog. De kenniscolom energie is echter nog niet volledig en ook gemeenschappelijke agenda's ten aanzien van commerciële ontwikkelingen ontbreken nog.

... en in potentie nog meer kassa

Liberalisering en internationalisering bieden volop kansen voor het noordelijke energiecluster; de massa en aanwezige kennis bieden perspectief om deze kansen ook te benutten. Daarbij is het wel zaak te focussen op die energievelden waarin Noord-Nederland traditioneel sterk is (gas en olie).

Op dit punt staan *leverings- en voorzieningszekerheid-discussies* nu hoog op de agenda. Waar Nederland al sterk staat als het gaat om kennis en kunde van ondergrondse opslag, zijn deze actuele discussies een extra reden om de ondergrondse opslag, een gasrotonde (van en naar Nederland), CO₂-opslag en hiervoor benodigde pijpleidingen snel te realiseren. Een gasrotonde wordt in internationaal perspectief gezien als noodzakelijk fundament van Energy Valley.

Forse investeringen in een aantal grote projecten in Noord-Nederland bieden het regionale bedrijfsleven nieuwe mogelijkheden. De toeleveranties en uitbestedingen van en aan het regionale bedrijfsleven krijgen hierdoor een nieuwe impuls. Het is nu zaak voor het regionale bedrijfsleven en de NOM de grote uitbesteders te bevragen op hun uitbestedingeisen en daarop innovatief in te spelen.

De *sterk stijgende olie- en gasprijzen* en de daarmee gepaard gaande dreiging voor het bestaan van de (energie-intensieve) industrie in (Noord-)Nederland nopen tot totaal nieuwe energieconcepten. De behoefte aan andere energiedragers en andere productieprocessen die de afhankelijkheid van aardgas (prijzen) verminderen en een vergroening binnen de industrie/chemie tot stand brengen, bieden nieuwe kansen voor de noordelijke economie. Een *biobased economy* komt hiermee dichterbij en biedt tegelijkertijd nieuwe kansen voor de agribusiness.

Gewijzigd beleid (verplichte bijmenging van 5, 75% biobrandstoffen in 2010) leidt tot meer vraag naar groen gas, groene brandstoffen en groene stroom, en kan tevens leiden tot nieuwe commerciële kansen en toepassingen. In het verlengde hiervan zijn nieuwe innovaties en technologieën te verwachten die op hun beurt weer leiden tot hoogwaardige arbeid. Deze *innovatieve energietoepassingen* (zoals Blue Energy en een smart power system – micro-wkk –) dragen bij aan een hoogwaardige kennisregio. Het is dan ook van belang verbinding te zoeken met kansrijke ontwikkelingen en uitdagingen binnen de agribusiness (biorefineries, biobrandstoffen), water (innovatieve energieopwekking) en chemie (vergroening).

Ambitie

Met Energy Valley richt Noord-Nederland zich de komende jaren op een onderscheidend en (inter-)nationaal sterk opererend energiecluster. De ambitie is Energy Valley uit te bouwen tot belangrijke energy-mainport op Europees en mondiaal niveau. Op Europees niveau zal Groningen met een aardgashubfunctie de nummer 1 moeten zijn op het gebied van handel, transport en opslag van gas. Daarnaast wil Noord-Nederland een sleutelpositie innemen op het terrein van duurzame energie. Ook de kennis hierover zal toonaangevend moeten zijn. Het aantal patenten moet toenemen tot minimaal 10% van het nationale aantal energiegerelateerde patenten. Het aantal kenniswerkers zal minimaal 5% zijn gegroeid. Het aantal fte's en bedrijfsvestigingen in de energiesector zal zijn gegroeid naar minimaal 15% van het landelijke aantal.

Centrale opgaven

De centrale opgaven zijn het vormgeven van de aardgashubfunctie in Noord-Nederland en het positioneren van het duurzame energiecluster. Daaraan zullen alle partijen (bedrijfsleven, overheden en kennisinstellingen) die in (Noord-)Nederland actief zijn op het gebied van energie, zich dienen te committeren.

De komende jaren dient tevens het energiegerelateerde cluster verder te worden uitgebouwd door het organisatorisch vermogen te vergroten, de bedrijvigheid in het mkb te stimuleren, de kennis te vermeerderen, het mkb aan te laten haken (kennisontwikkeling en kennisconversie), de links met andere sectoren te versterken en door vooral

het cluster verder te verankeren in de regio ondanks de verdergaande internationalisering, liberalisering en samenwerking.

Programmalijnen

Programmalijn 1 Ontwikkeling aardgashubfunctie

Inzet is om via een aardgashubfunctie (handel, doorvoer, opslag) de rol als mainport te kunnen vervullen.

Actielijnen zijn:

- Het voorbereiden van een of meer locaties voor ondergrondse opslag;
- Het voorbereiden van een gasrotunde incl. de benodigde pijpleidingen;
- Het voorbereiden van een of meer locaties voor de opslag van CO₂.

Het daadwerkelijk realiseren van bovengenoemde punten is veelal een zaak voor private partijen zelf. De overheid kan echter wel behulpzaam zijn als het gaat om medewerking aan mkba's, tracéstudies en andere ruimtelijke ordeningsvraagstukken.

Programmalijn 2 Verwerving sleutelpositie duurzame energie

Doel is, ook in het kader van het landelijke energietransitiebeleid van EZ, Nederland een steviger positie te geven op het terrein van vermarkting van duurzame energie. Het "Koers Noord"-beleid is dan ook additioneel aan dit landelijke transitiebeleid.

Actielijnen zijn:

- Het ontwikkelen van projecten voor vergroening chemie- en industrieparken;
- Het gericht ontwikkelen van projecten op het snijvlak van energie, agribusiness en water;
- Biomass-to-power: het innovatief en grootschalig gebruik maken van biomassa vanuit de agribusiness t.b.v. energieopwekking (incl. biofuels);
- In vervolg op de grensoverschrijdende conferentie van EZ en SNN van juni 2006 verder werken aan de internationale positionering en uitbouw van Energy Valley.

Programmalijn 3 Uitbouw kennisinfrastructuur

Doel is de bestaande kennisinfrastructuur uit te bouwen op basis van typisch noordelijke sterkten.

Actielijnen zijn:

- Het ontwikkelen van innovatieve, dicht bij de markt staande energietoepassingen, zoals decentrale energieopwekking;
- Het ontwikkelen van een gemeenschappelijke agenda van bedrijfsleven en kennisinstellingen ten behoeve van concrete, innovatieve energietoepassingen gericht op het creëren van meer toegevoegde waarde.

Programmalijn 4 Doorontwikkeling bedrijfsactiviteiten

De inzet is om de investeringen in grote projecten te vertalen in spin-offs en verankering bij het regionale bedrijfsleven. Het gaat hier om het zoeken naar wegen om bij de uitbesteding van toekomstige grote noordelijke projecten het noordelijke bedrijfsleven optimaal in te schakelen.

Actielijnen zijn:

- Bedrijvigheid genereren vanuit grootschalige noordelijke gasprojecten;
- Het realiseren van werkgelegenheid vanuit (grootschalige) toekomstige elektriciteitswinning;
- Het genereren van bedrijvigheid vanuit (hernieuwde) oliewinning. De eerste 3 actielijnen kunnen evt. vormgegeven worden langs beproefde toeleverings en uitbestedingsformules;
- Het doorontwikkelen van bedrijvigheid in het licht van de vergroening van en de hogere aardgasprijzen voor de industrie.

Voor het breder stimuleren van ondernemerschap ten behoeve van de spin-offs, kan worden aangesloten bij het generiek instrumentarium dat in Noord-Nederland tijdelijk wordt ingezet.

Water: 'van kennis naar kassa'

Afbakening van het thema

Water is door het Innovatieplatform als een van de sleutelgebieden voor stimulering van innovatie bestempeld. Binnen dit sleutelgebied wordt onderscheid gemaakt tussen watertechnologie (afvalwaterzuivering, voorziening drink- en industriewater), het maritiem cluster (offshore, scheepsbouw en baggersector) en deltatechnologie (waterbeheer en waterbouw).

Op scheepsbouwgebied heeft Noord-Nederland een relatief sterke positie met een fors aandeel in de totale werkgelegenheid in de sector en een internationaal sterke positie in vooral het zgn. short sea segment. Er is een compleet cluster van bedrijven, reders, toeleveranciers en dienstverleners. De marktperspectieven van de sector liggen vooral in vervangingsvraag en te verwachten extra vraag door economische groei. Verder heeft de sector, via een gedeeld netwerk van toeleveranciers en dienstverleners, een sterke synergie met de jachtbouw. Om deze marktperspectieven optimaal te kunnen benutten, zijn blijvende product- en procesinnovaties nodig. Eventuele ondersteuning hiervoor lijkt afgedekt te kunnen worden via de borgstellingregeling en de innovatieregeling scheepsbouw, het in ontwikkeling zijnde programma Maritiem (dat vooral aansluit bij kennisontwikkeling en een focus heeft op onder meer jachtbouw) en via het generiek instrumentarium. Dit is de reden dat er vooralsnog hier geen expliciete programmalijnen voor de sector worden opgenomen. Indien tijdens de regelmatige evaluaties en bijstellingen van het "Koers Noord"-programma mocht blijken dat de specifieke innovatiebehoefte van de noordelijke scheepsbouwsector hiermee toch niet afdoende kunnen worden gedekt, dan zal worden bezien of eventueel een additionele faciliteit voor de scheepsbouw moet worden geboden.

Beeld

Vooral sterk op gebied watertechnologie

De positie van Noord-Nederland binnen het sleutelgebied is vooral sterk op het vlak van watertechnologie (drink- en industriewatervoorziening) en afvalwaterbehandeling. Verder bestaat potentie voor het benutten van de kennis van sensortechnologie voor waterkwaliteitsbeheer en bestaat kennis op het snijvlak van water en energie.

Marktaantrekkelijkheid watertechnologie goed

De internationale watermarkt wordt geschat op 425 miljard. Prognoses laten zien dat de markt het komende decennium nog jaarlijks groeit met 11%. Het aantal concurrenten is beperkt.

Voldoende massa...

Alhoewel de noordelijke bedrijven en leveranciers van watertechnologie op wereldschaal relatief kleine spelers zijn, behoren ze in sommige nichemarkten tot de wereldtop. Nationaal gezien speelt Noord-Nederland op het gebied van water(zuivering)technologie en watermanagement een belangrijke rol. In de drie noordelijke provincies zijn ruim 5500 mensen werkzaam in de watersector, 145 bedrijven behalen circa € 1 miljard aan omzet. Alleen al binnen Friesland zijn 80 bedrijven actief op het gebied van waterzuiveringstechnologie. De 80 bedrijven dragen met hun omzet voor 4,4% bij aan het BRP van de provincie. Het waterbedrijf Groningen is de op één na grootste leverancier van industriewater in Nederland en de watermaatschappij Drenthe is één van de voortrekkers op het gebied van kennisoverdracht en ondernemen naar en in ontwikkelingslanden.

...en kennis

De bedrijven zijn relatief R&D-intensief. In een rapport van het EIM (2005) wordt het cluster voor de toekomst als kansrijk ingeschat. Hierin speelt de kennispositie een belangrijke rol. In Noord-Nederland zijn grote innovatieve bedrijven gevestigd als Pacques, Spaans Babcock, Landustrie en Hubert. Hét kennisinstituut op het gebied van waterzuivering, Wetsus, is gevestigd in Leeuwarden en heeft onlangs de status van TTI-watertechnologie gekregen met een FES-toekenning van € 35 miljoen. Verder staat in Leeuwarden het grootste en meest geavanceerde drink-

waterlaboratorium van Europa. Samen met de RUG en Van Hall (biotechnologie) en NHL (fysisch/chemische technologie) en hun spin-off bedrijven is daarmee een groot kennispotentieel aanwezig.

Via initiatieven als iWater (voortgekomen uit sensortechnologie) wordt in Noord-Nederland ook een kennispositie op het gebied van waterkwaliteitsmeting en op afstand bedienbare waterregel- en waterzuiveringinfrastructuur uitgebouwd. Verder bestaat in Noord-Nederland specifieke kennis met betrekking tot het inzetten van sensortechnologie om ontwikkelingen op de Waddenzee te kunnen monitoren en dijken te bewaken (waterbeheer). Tenslotte wordt gewerkt aan het benutten van verschillen tussen zoet en zout water alsmede aan het benutten van afval(water) voor energieopwekking. De sector beschikt daarmee over kennis op belangrijke snijvlakken tussen de pieken in Noord-Nederland.

...maar nog onvoldoende kassa

Door concurrentieoverwegingen en traditioneel afgebakende rollen van ingenieurs, adviesbureaus aannemers en zuiveringsbedrijven (veelal publiek), is de sector echter sterk versnipperd. Hierdoor worden nog onvoldoende totaaloplossingen aangeboden. Buitenlandse concurrenten doen dit beter. Ook de (gemeenschappelijke) internationale profilering is zwak. Hierdoor worden de exportmogelijkheden nog onvoldoende benut. Ondanks de internationale oriëntatie en de goede internationale reputatie die (Noord-)Nederland op het gebied heeft, scoort de export relatief laag.

Verder wordt de keten van kennis, kunde en kassa nog onvoldoende benut: de spin-offs van de kennis blijven achter.

Wel is met de Friese Wateralliantie samenwerking in gang gezet tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid. Deze alliantie mikt op het genereren en demonstreren van integrale oplossingen waarbij Nederlandse watertechnologie, in samenhang met watermanagement en capaciteitsontwikkeling (bij overheden en studenten), wordt aangeboden.

En op langere termijn blijvend kennisbundeling en vraag-gerichte R&D nodig

Voor de langere termijn is verdere uitbouw van kennis en het ontwikkelen van producten waar vraag naar is, cruciaal. Voor de Nederlandse watersector wordt op dit vlak een tekort aan (gemeenschappelijke) R&D gesignaleerd: de R&D in de sector ligt lager dan het landelijk gemiddelde en de benutting van internationale R&D-subsidies is gering. Hier speelt ondermeer het belangrijke aandeel van publieke waterbedrijven een rol.

Een handicap voor Noord-Nederland is een nog tekortschietende kennisbundeling en onvoldoende organiserend vermogen. Tevens kan de gemiddeld lage opleidingsgraad in Noord-Nederland een belemmering vormen voor blijvende innovatie.

Tenslotte is aandacht nodig voor het opzetten van pilot-projecten om de brug te slaan tussen R&D en toepassing.

Relatie met het Innovatieprogramma water

De sterkten en zwakten van de noordelijke watersector zijn sterk vergelijkbaar met die van de Nederlandse watersector als geheel.

Vandaar dat het Innovatieprogramma Water, dat in 2007 van start gaat, inzet op het vergroten van de export en, voor de langere termijn, het ontwikkelen van toepassingen waar marktvraag naar bestaat. Hiervoor is vanuit EZ € 45 miljoen gereserveerd voor de komende vijf jaar. Het geld wordt ingezet voor in samenwerking verricht industrieel en pre concurrentieel onderzoek (InnoWater; € 5 miljoen per jaar); voor internationaal onderzoek (€ 2 miljoen per jaar) en voor een nog uit te werken garantiefaciliteit voor het uitvoeren van referentieprojecten ter versterking van de export. Verder wordt vanuit de bestaande instrumenten ingezet op versterking van de internationale profilering en zal de overheid via haar makel- en schakelrol samenwerking intensiveren.

De ambitie van het Innovatieprogramma Water is om een excellente watersector te creëren die in samenhang opereert en waarbinnen de kansrijke clusters drink- en energiewatervoorziening, afvalwatertechnologie, sensortechnologie en interactie met natuurlijke systemen (water-

verdeling en -kwaliteit; ondergrondse water/energieopslag) tot de wereldtop behoren.

Dit Koers Noord-programma focust meer specifiek op de noordelijke sterkten en de unieke mogelijkheid van Noord-Nederland als proeftuin voor toepassing van watertechnologie en de ontwikkeling van integrale vraaggerichte concepten voor buitenlandse afnemers en bedrijven met specifieke behoeften. Hiervoor vormt de kennis op belendende gebieden (ballastwaterzuivering, waterzuivering voor bedrijven met specifieke behoeften, ontwikkeling van kennis en organiserend vermogen bij afnemers van watertechnologie, koppeling van waterkwaliteitsmanagement en -beheer aan toerisme, landbouw, visserij en wonen) een sterke basis.

Ambitie

Het is de ambitie van Noord-Nederland uit te groeien tot een internationale topregio op het gebied van watertechnologie. Het aandeel van de watersector in het BBP van Noord-Nederland stijgt van ca. 2% (2002) naar 4% in 2020, vooral door een sterke stijging van de export. Rond het Europese topinstituut Wetsus is een sterk cluster van watertechnologiebedrijven en -instellingen ontstaan, die in Noord-Nederland ontwikkelde technologie, producten en diensten met name in het buitenland afzetten.

Centrale opgaven

Om deze ambitie te realiseren, is de centrale opgave voor Noord-Nederland om te komen tot versterking van de factor kassa (spin-offs, gezamenlijke profilering) en het wegnemen van specifieke belemmeringen voor een blijvend sterke positie (kennisbundeling en onderwijs). Noord-Nederland kan daarbij gebruik maken van zijn unieke positie op het snijvlak van clusters om nieuwe productmarktcombinaties te ontwikkelen. Hierbij worden watertechnologie en schoon water benut voor de ontwikkeling van nieuwe economische activiteiten (bijv. op het gebied van toerisme, landbouw, visserij, duurzame energie en voedselproductie).

Tevens kan Noord-Nederland profiteren van de gelijktijdige beschikbaarheid van goede natuurlijke condities (voldoende ruimte, zoet en zout water en eilanden als natuurlijk begrensde proefgebieden) en goede condities

voor de ontwikkeling van een sterk cluster (de aanwezigheid van Wetsus, van bedrijven en kennisinstellingen op het gebied van watertechnologie en het draagvlak bij de overheden (tevens launching customers)). Dit maakt Noord-Nederland zeer geschikt als proeftuin voor ontwikkeling en demonstratie van innovatieve totaalconcepten en referentieprojecten.

Programmalijnen

Om de ambitie van Noord-Nederland vorm te geven, zet het programma Koers Noord in op vier programmalijnen voor Water. Deze zijn additioneel aan het nationale Innovatieprogramma Water.

Programmalijn 1 Versterking spin-offs: faciliteiten voor regionale spin-offs Wetsus

Inzet is om meer spin-offs te creëren van de kennis die door TTI-Wetsus wordt gegenereerd. Dit kan door faciliteiten te bieden voor kleine starterende ondernemers die hun verworven onderzoekskennis willen toepassen⁷ en door ondermeer testlocaties te bieden en clustering van bedrijven (fysiek) te faciliteren.

Actielijnen zijn:

- testlocaties/demosites voor doorontwikkeling van Wetsus-technologie, en specifieke starterfaciliteiten zoals kenniscampussen;
- optimalisering waterlabinfrastructuur;
- specifieke acquisitie van (complementaire) waterbedrijven, kennisinstellingen en researchactiviteiten watermultinationals.

Voor het breder stimuleren van ondernemerschap ten behoeve van spin-offs, kan worden aangesloten bij het generiek instrumentarium dat in Noord-Nederland tijdelijk wordt ingezet.

Programmalijn 2 Versterking van organisatievermogen en profilering

De bundeling van kennis, organisatie en promotie, waarvoor met de Friese Wateralliantie een belangrijke aanzet is gegeven, zou moeten worden verbreed naar de noordelijke provincies om optimale synergie mogelijk te maken en totaalconcepten te ontwikkelen, alsook om tot gezamenlijke profilering te komen.

Actielijnen zijn:

- Uitbouw Friese Water Alliantie naar Noordelijke Water Alliantie;
- Professionalisering organisatie;
- Ontwikkelen en uitvoeren van een pr- en marketingstrategie en promotie van Noord-Nederland als watertechnologieland.

Marktontwikkeling buitenlandse publieke markt door middel van vergroten entrees bij buitenlandse overheden, capaciteitsontwikkeling, institutionele ondersteuning, voorbeeldprojecten en (voor)financieringsinstrumentarium.

Programmalijn 3 Nieuwe product-marktcombinaties (proeftuin)

Met de link met sensortechnologie en energie beschikt Noord-Nederland over unieke kennis op het snijvlak van sectoren waaruit nieuwe productmarktcombinaties kunnen worden ontwikkeld.

De unieke aanwezigheid van de eilanden en zoet en zout water biedt Noord-Nederland de mogelijkheid om de vernieuwde concepten uit te proberen en referentieprojecten op te zetten.

Op basis van watertechnologie worden hierbij nieuwe economische activiteiten ontwikkeld. (Consortia van) kennisinstellingen en bedrijven kunnen deze projecten gebruiken voor acquisitie.

Actielijnen zijn:

- Positionering van Noord-Nederland als proeftuin;
- Totstandbrengen gemeenschappelijke onderzoeks- en ontwikkelingsagenda;
- Gericht ontwikkelen van projecten op het snijvlak van de clusters water, sensortechnologie en energie.

⁷ Op het belang van het faciliteren daarvan voor behoud van kenniswerkers is recent door OESO gewezen in hun landenstudie voor Nederland. Zie OEC, *Economic Survey the Netherlands, Parijs, 2005*.

Programmalijn 4 Versterken onderwijsinfrastructuur

Om de human resources te creëren voor ontwikkelen en toepassen van kennis op het gebied van water, is interesse, ontwikkeling en participatie in gerichte opleidingen noodzakelijk.

Actielijnen zijn:

- toolkits voor de basisschool (interesse technische beroepen);
- projecten op middelbare scholen;
- het ontwikkelen van bachelors en masters opleidingen;
- inzet ten behoeve van vergroten onderwijscapaciteit watertechnologie;
- het ontwikkelen van een Phd-fase via de bij Wetsus aangesloten universiteiten;
- bijscholing personeel bedrijfsleven.

Sensortechnologie: intelligente toepassingen in complexe systemen

Beeld

Van kennis ...

De kennisbasis voor sensortechnologie in Noord-Nederland wordt gevormd door LOFAR. LOFAR is een project dat internationaal gezien een voorname en unieke positie heeft en op zich onderscheidend is. LOFAR is een radiotelescoop die volgens een geheel nieuw principe werkt. Duizenden kleine sensoren zijn via een hoogwaardig glasvezelnetwerk verbonden met de aanwezigheid van Europa's meest krachtige supercomputer STELLA, die de informatie vertaalt in beelden en interessante aggregatiegegevens. De toepassingen van deze sensornetwerken zijn gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek en leiden naar verwachting tot nieuwe wetenschappelijke doorbraken.

ASTRON in Dwingeloo is de trekker van het LOFAR-project.

... en kunde

LOFAR biedt kansen voor de ontwikkeling van een kenniscluster van intelligente sensornetwerken en heeft de potentie om nieuwe bedrijvigheid tot stand te brengen met een wereldwijde markt. Daarbij wordt gedacht aan vele toepassingsgebieden, zoals beheersing van water-

systemen, beheer van energienetwerken, monitoring van milieuafspraken, onderzoek van de ruimte/ruimtevaart, dijkbewaking, logistieke systemen, meteorologische toepassingen en precisielandbouw. Juist op de raakvlakken met andere pieken kunnen zich interessante innovatieve ontwikkelingen voordoen die de positie van Noord-Nederland als kennisregio verder kunnen versterken. Daardoor kunnen zich ook nieuwe commerciële mogelijkheden aandienen.

... naar meer kassa en massa.

Sensor Universe is gericht op het positioneren van Nederland als een internationaal innovatie- en bedrijvigheidscluster rondom de ontwikkeling van zgn. Multifunctional Wide Area Sensornetwerk (multisensing) technologie. Met het LOFAR-project en de supercomputer in Groningen heeft Noord-Nederland een voorsprong genomen in de ontginning van deze complexe sensorsystemen. Het is nu zaak deze piek snel verder commercieel uit te bouwen. Er is al veel (basis)kennis, echter er zijn nog weinig concrete toepassingen. Daarnaast ontbreken nog de massa en het benodigde start- en durfkapitaal.

Ambitie

Het beleid is gericht op het ontwikkelen van Noord-Nederland tot toonaangevende kennisregio in de wereld op het gebied van intelligente sensornetwerken in een periode van 10 jaar. De uitdaging is om op basis van deze positie een innovatie- en bedrijvigheidscluster rondom Multifunctional Wide Area Sensornetwerktechnologie (multisensing) te ontwikkelen. Het is noodzakelijk:

- samen met nationale en internationale netwerkpartijen te komen tot een publiek-private uitvoering van een gecoördineerd programma (Sensor Universe) en;
- internationaal aansluiting te zoeken bij grote maatschappelijke thema's.

Centrale opgaven

Om Noord-Nederland tot een internationaal toonaangevend economisch cluster op het gebied van sensorsystemen en sensornetwerken te maken, ligt een aantal opgaven voor.

Er moet tot een kritische massa gekomen worden om een economische topositie te bereiken met een duurzaam concurrentievoordeel ten opzichte van andere regio's. Om de opgaven te realiseren moet de kennis verder uitgebouwd worden en is Sensor Universe in het leven geroepen. Wezenlijk is het detecteren en invullen van hiaten op het gebied van intelligente en innovatieve sensorsystemen.

Ook uitbouw van de pool van talent op het gebied van sensorsystemen is nodig. Deze is nog niet goed ontwikkeld. De huidige pool bestaat uit het personeel bij ASTRON, een beperkt aantal medewerkers bij andere kennisinstellingen en een tiental mkb-bedrijven. Er zijn nog geen gespecialiseerde opleidingen aan de Rijksuniversiteit Groningen en aan de Hogescholen. Naast ASTRON zijn er nog maar weinig instellingen bezig met onderzoek op het gebied van sensorsystemen en -netwerken. Er dient samengewerkt te worden tussen overheid, kennisinstellingen en bedrijfsleven om de nog prille technologie en markt van sensorsystemen en sensornetwerken tot ontwikkeling te brengen.

Programmalijnen

De programmalijnen voor het cluster intelligente sensornetwerken sluiten nauw aan bij de benadering van Sensor Universe.

Programmalijn 1 Versterking van massa en profilering

Actielijnen zijn:

- Uitbouw van de kennispiek door oprichting van een internationaal kennisinstituut gericht op pre concurrentieel onderzoek;
- Opzetten van een brandingprogramma;
- Specifieke acquisitie van (complementaire) bedrijven;
- Uitbouw internationale samenwerking en het opzetten van grensoverschrijdende projecten met betrekking tot concrete toepassingsmogelijkheden.

Programmalijn 2 Opsporen kennishiaten en toepassingsmogelijkheden

Actielijnen zijn:

- Identificeren en ontwikkelen van excellente toepassingsmogelijkheden voor het uiterst nauwkeurig registreren van fysische, chemische, biologische, meteorologische en ecologische gebeurtenissen zoals (Wadden)waterbeheer, dijkbeheer, aardgaswinning en windenergie;
- Ontwikkeling van demoproducten, in samenwerking met launching customers;
- Uitbreiding van kennisontwikkeling ten behoeve van, en kennisoverdracht naar het midden- en kleinbedrijf in Noord-Nederland;
- Vertalen van de door NOM en Syntens ontwikkelde roadmap tot een concreet uitvoeringsplan.

Programmalijn 3 Ontwikkeling van menselijk kapitaal

Actielijnen zijn:

- Opzetten van een kenniscampus;
- Stimulering kenniscirculatie;
- Verdere ontwikkeling van een post-HBO-opleiding op het terrein van sensorsysteemtechnologie.

Opgave 2: Transitie in regionale speerpuntsectoren

Agribusiness: kennis vergroten en brug slaan naar groene life sciences

Beeld

Voldoende massa...

Noord-Nederland kent een aantal dominante agroclusters, vooral gebaseerd op de verwerking van melk, aardappels en suikerbieten. Er is een nauwe binding tussen primaire productie en verwerking, vooral bij de aardappels, suikerbieten en melk.

De Nederlandse landbouw staat momenteel onder druk vanwege voornamelijk de hervorming van het Gemeenschappelijk Europees landbouwbeleid.

De agrosector in Noord-Nederland heeft een toegevoegde waarde van € 5,7 miljard en biedt ca. 80.000 arbeidsplaatsen (getallen LEI 2003, incl. verwerking buitenlandse grondstoffen). Dit betreft 14% van zowel de totale toegevoegde waarde als van de totale werkgelegenheid in Noord-Nederland. Dit is hoger dan de landelijk gemiddelde cijfers, respectievelijk ca. 10 en 11%.

De Noord-Nederlandse voeding- en genotsmiddelenindustrie is goed voor ongeveer 22.000 arbeidsplaatsen. Hiertoe behoren ca. 600 bedrijven waaronder een aantal grote, zoals de aardappel- en zuivelverwerking, de suikerindustrie en slachterijen. Bekende namen zijn Royal Friesland Foods, Avebe en Cosun.

... maar aandacht nodig voor kennis

De kennis op agribusinessgebied zit voornamelijk bij de (grotere) bedrijven. De belangrijkste kennisinstellingen zitten echter buiten Noord-Nederland. De benodigde kennis zal dus voor een deel ook buiten Noord-Nederland gehaald moeten worden. Voor de agribusiness is vooral het contact met Universiteit Wageningen een heel belangrijk facet.

Verder is voor de agribusiness de kennisontwikkeling in de life sciences sector van groot belang.

De kennisbasis voor life sciences is in Noord Nederland geconcentreerd bij de RUG/UMCG en een aantal

hogescholen inclusief gelieerde instituten. Binnen de brede context van de life sciences is voor de agribusiness vooral de groene tak relevant. Hiervoor is behalve RUG/TNO het Van Hall-instituut als onderdeel van de WUR een belangrijk noordelijk kenniscentrum. Van groot belang is verknoping en afstemming van de kennisbases van Wageningen en het Van Hall-instituut.

De opleiding voor de uitvoerende niveaus in de agribusiness is via mbo-opleidingen voldoende aanwezig.

... en ook voor kassa

Hoewel de kassa nog behoorlijk rinkelt, rinkelt er in de agribusiness ook al enige tijd een alarmbel. De bedreigingen voor de sector zijn evident. De transitie van de agribusiness naar markten en producten met hogere toegevoegde waarde is voor de sector van levensbelang. De noordelijke bedrijven hebben dit begrepen. Er zijn verspreid over Noord-Nederland meer dan 50 bedrijven actief met bioprocessing gericht op voedsel en veevoer. In deze, veelal grotere, bedrijven staat de toepassing van die kennis voorop, met name van kennis gericht op het verhogen van de kwaliteit en gezondheid van voedingsmiddelen.

De marktkant op het snijvlak van traditionele agribusiness en groene life sciences is echter nog onderontwikkeld. Er zijn bijvoorbeeld nog geen duidelijke marktvensters binnen het cluster gekozen. Wel is te zien dat ook de grote agri-foodbedrijven steeds meer opschuiven richting life sciences. Delen van de 'groene' life sciences (m.n. op het snijvlak agribusiness en food) vormen een interessant cluster met groeiperspectief.

Ambitie

Doelstelling van het beleid is de nummer 1 regio te zijn op het terrein van de groene life sciences, het snijvlak tussen life sciences en de agribusiness. Daarnaast moeten de agrifoodbedrijven inzetten op de biobased economy. Door nieuwe toepassingen van grondstoffen aan de (energie-intensieve) chemische en procesindustrie dragen de agrifoodbedrijven bij aan de vergroening van de industrie en de ontplooiing en verbreding van de biobased economy.

Om basis te blijven behouden voor de economisch belangrijke agrisector is het tenslotte van belang om binnen de hele agriketen te werken aan innovatieve productiemethoden, nieuwe producten en nieuwe merken. Kennis moet snel gevaloriseerd naar kunde en kassa in de hele agriketen.

Voor de transitie van de agrifoodbedrijven wordt ingezet op:

- verbetering van de kostenefficiëntie om een positie op bestaande markten te behouden;
- innovatiemogelijkheden door een betere benutting en nieuwe marktgerichte toepassingen van de huidige grondstoffen.

Centrale opgaven

Ten aanzien van agribusiness ligt de eerste centrale opgave in het identificeren en definiëren van kansrijke marktvensters op het snijvlak met life sciences, maar ook met energie en chemie.

Een aardappel wordt dan niet meer gezien als aardappel, maar als biomassa. Daarbij gaat het zowel om de 'hoofdgrondstof' als om het rest- en afvalgedeelte van de plant. Door sterkere en nieuwe verbindingen te leggen tussen de agribusiness-sectoren, kennisinstellingen en de ontwikkeling van technologie (kennisplatform biomassa) kunnen grote innovatieve stappen worden gemaakt bij de scheiding en toepassing van biomassa. Het vergt de ontwikkeling en opschaling van veel nieuwe processen en technieken. Dit biedt in principe ook weer kansen voor tal van spin-off-bedrijven die zich toe kunnen leggen op de toelevering van technieken en materialen ten behoeve van deze processen. Afstemming van de noordelijke ambities op het terrein van de agribusiness/groene life sciences met de landelijke en regionale roadmaps is hierbij essentieel.

Ten tweede moet worden gewerkt aan een groter organiserend vermogen om betere kennisuitwisseling mogelijk te maken tussen bedrijven onderling en met kennisinstellingen.

Een derde opgave ligt in het versnellen van de vermarkting en het op orde brengen van de randvoorwaarden (scholing) ten behoeve van de bredere transitie. Deze

transitie krijgt verder, zoals aangegeven, vorm door in de sector breed in te zetten op procesinnovaties gericht op verbeterde kostenefficiëntie.

Programmalijnen

Programmalijn 1 Ontwikkelen van kansrijke combinaties met life sciences, energie en chemie

Actielijnen zijn:

- Ontwikkelen van gemeenschappelijke agenda met life sciences, energie en chemie;
- Stimuleren van projecten die de kennis vergroten ten behoeve van de benutting van biomassa in nieuwe producten en volgens nieuwe processen;
- Implementatie van verworven kennis via demonstratiefabrieken en proefopstellingen.

Programmalijn 2 Versterken van het organiserend vermogen

Met name dient aansluiting bij het nationale programma Food & Nutrition te worden gezocht. Dit vergt in eerste instantie een goed agribusiness platform van noordelijke bedrijven, kennisinstellingen en overheden.

Actielijnen zijn:

- versterking van de ketensamenwerking;
- verbeteren van communicatie en informatieverstrekking over lopende (inter-)nationale onderzoeksprojecten;
- stimuleren van grensoverschrijdende samenwerkingsprojecten;
- een organisatieopzet voor samenwerking tussen bedrijven en kennisinstellingen vormgeven, naar analogie van bijvoorbeeld Wetsus op het thema Water.

Programmalijn 3 Beter en sneller inzetten van kennis binnen agriketen

Actielijnen zijn:

- stimuleren van pilotprojecten die publieke kennis sneller toepasbaar maken binnen de agriketen;
- stimuleren van scholingsfaciliteiten om voldoende (hoogwaardige) kenniswerkers te kunnen waarborgen op de bij de geformuleerde ambities passende kennisgebieden;
- procesinnovaties gericht op verbetering van de kostenefficiëntie.

Life sciences: naar een stevige focus en positionering

Beeld

Een sector met potentie

Life sciences is een dynamisch wetenschaps- en technologiegebied dat vormen van biologisch leven analyseert en gebruikt voor de ontwikkeling van betere producten en productieprocessen in veel toepassingsgebieden. De toepassingsmogelijkheden worden globaal onderscheiden in landbouw en verwerking van agrarische producten (groene life sciences, zie agribusiness), industriële toepassingen (witte life sciences) en gezondheid (rode life sciences).

Groningen bekleedt samen met Amsterdam de tweede positie (na Leiden) in de life sciences sector voor wat betreft aantal bedrijven, kenniswerkers en omzet van zogenaamde dedicated life sciences (dit zijn kennisintensieve, gespecialiseerde bedrijven die actief zijn in R&D en die zowel aanwenden voor eigen gebruik als kennis verkopen ten behoeve van processen, producten en/of diensten aan externe opdrachtgevers). In totaal waren er eind 2004 ongeveer 30 van zulke dedicated life sciences bedrijven. Ze bieden hoogwaardige werkgelegenheid aan 500 mensen. Het gaat om 15-20% van de totale werkgelegenheid in de dedicated life sciencesbedrijven in Nederland. De grotere dedicated life sciences bedrijven in en rond Groningen hebben een sterke internationale oriëntatie. De kleinere bedrijven hebben ook een internationale oriëntatie, maar zijn daarnaast op overig Nederland en de eigen regio gericht.

De dedicated life sciences bedrijven zijn veelal spin-offs van de kennisinstellingen in Noord-Nederland en onderhouden daar in bijna alle gevallen nauwe relaties mee. Naast de dedicated life sciencesbedrijven, zijn er meer dan 50 diversified (bedrijven met deels eigen R&D die kennis in bestaande producten en processen zijn gaan integreren) en volgende bedrijven (geen eigen R&D) actief met life sciences. In de diversified en volgende bedrijven, die veelal veel groter zijn dan de dedicated bedrijven, staat de toepassing van die kennis voorop. Ze zijn gericht op het verhogen van de kwaliteit en gezondheid van voedingsmiddelen en

geneesmiddelen, het verbeteren van de milieukwaliteit, en in zijn algemeenheid de verbetering van de procesgang in de bedrijven met behulp van life sciences kennis. Gezamenlijk hebben de dedicated, en de diversified een massa van rond de 12.000 werkzame personen.

Kennisbasis sterk, maar focus nodig...

De life sciences sector (dedicated life sciences bedrijven en kennisinstellingen) is sterk technologisch gericht en maakt in hoge mate gebruik van de ontwikkelingen die plaatsvinden in de kennisgebieden biotechnologie, farmacie, medische wetenschappen, chemie, levensmiddelentechnologie, materiaalkunde, informatica, nanotechnologie, scheidingstechnologie en milieukunde.

Noord-Nederland heeft een aanzienlijke kennisbasis op het life sciencesterrein. De grote noordelijke kennisinstellingen zoals de Rijksuniversiteit Groningen (RUG), Universitair Medisch Centrum Groningen (UMCG), de Hanzehogeschool met het Instituut voor Life Sciences en de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden hebben life sciences als speerpunt. Er zijn opleidingen voor biologisch-medisch laboratoriumonderzoek binnen de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden en de Hogeschool Drenthe in Emmen. Het Leeuwarder Van Hall Instituut besteedt veel aandacht aan voedingsmiddelen- en biotechnologie. Alle noordelijke provincies bieden MBO-opleidingen aan op terreinen als laboratorium-, voedingsmiddelen- en procestechologie, waardoor ook op de uitvoerende niveaus een ruim arbeidsaanbod bestaat.

In Noord-Nederland en speciaal bij het UMCG/de Rijksuniversiteit Groningen (RUG), zijn alle relevante technologiegebieden binnen de life sciences te vinden. Met deze diversiteit onderscheidt Noord-Nederland zich van de andere life sciences clusters in Nederland.

Om deze diversiteit te kunnen benutten, massa te kunnen verwerven en een duidelijke positionering van Noord-Nederland te bereiken, is echter wel focus nodig. Nu is binnen Noord-Nederland het grootste deel van de dedicated life sciences bedrijven en de kennisinstellingen (met name het UMCG) actief op het gebied van rode life sciences. De Randstad (met Leiden en Amsterdam) heeft echter een sterkere kennisbasis, terwijl ook Maastricht

in opkomst is. Wel ontstaat binnen de rode life sciences in Noord-Nederland een duidelijke kennispositie op het terrein van veroudering.

Ook voor wat betreft groene life sciences is Noord-Nederland nog niet sterk onderscheidend: dedicated groene life sciences bedrijven komen in het Noorden wel voor, maar op dit gebied domineren de Veluwe (Wageningen), de kop van Noord-Holland, Flevoland en Noord-Oost Brabant. Wel heeft het Van Hall-instituut een kennisbasis op dit gebied. Van groot belang is dat de kennisbasis van Wageningen verknoopt wordt met het Van Hall-instituut om maximaal van de uitwisseling te profiteren, maar ook en vooral om afstemming te kunnen bereiken over de eigen positie.

Witte life sciences (biochemie, instrumenten en uitrusting, technologie algemeen) zijn relatief sterk vertegenwoordigd in Noord-Nederland, maar ook hier is focus nodig om hieraan een kansrijke uitbouw te geven.

Het is dus zaak vanuit de onderscheidende, brede, kennisbasis te komen tot een duidelijke positionering.

Die positionering kan worden gevonden door vanuit de combinatie van de verschillende kennisgebieden op zoek te gaan naar nieuwe productmarktcombinaties op de snijvlakgebieden tussen de regionaal sterke clusters en op het gebied van veroudering. Dit biedt de potentie om vanuit de brede kennisbasis vraaggestuurd te werken en de stap naar de markt te maken. De vraag van veeleisende, want zelf ook sterk in ontwikkeling zijnde kansrijke clusters, dwingt op zijn beurt het wetenschapsgebied tot blijvende proces- en productinnovaties. Een dergelijke insteek biedt daarom enerzijds steun aan de bredere transitieopgave (via het combineren van de kennisbases en de versterking van snijvlakken tussen clusters) en geeft anderzijds voldoende richting om gedurende de transitieperiode aan een onderscheidende positie te werken.

...en aandacht voor kunde en kassa

De gewenste integratie van kennisgebieden komt zowel binnen de kennisinstellingen als binnen en tussen de dedicated life sciences bedrijven wel voor, maar tot nu toe in onvoldoende mate. De clusterstructuur van de life sciences is nog dun. Het organiserend vermogen beperkt

zich op dit moment tot Biomedcity (een overlegstructuur tussen bedrijven en kennisinstellingen) en bijeenkomsten die voortkomen uit het project voor netwerkvorming en kennisoverdracht 'Katalysatorplus'. De bestaande organisaties missen nog slagkracht als clusterorganisatie en moet verder versterkt worden zodat een hechte clusterorganisatie van overheden, opleidingsinstellingen, onderzoeksinstituten en vooral bedrijven ontstaat. Het voortouw ligt daarbij bij de bedrijven.

Ook de marktkant is nog relatief onderontwikkeld. De omzet van witte, groene en rode life sciences mag relatief groot zijn – zo'n 23% van het Nederlands totaal –, toch is Noord-Nederland mondiaal een zeer kleine speler. Er zijn nog geen duidelijke marktvensters gekozen. Alhoewel het imago van Groningen sterk is – vooral ten aanzien van biotechnologie – en Groningen meeloopt in de subtop op het gebied van rode en witte life sciences, is het aantal spin-offs de laatste jaren afgenomen. Dit aantal is gaan achterlopen bij Wageningen, Utrecht en Rotterdam.

Ambitie

De ambitie van het cluster van Noord-Nederland is een gemiddelde groei van 10% per te realiseren bij alle spelers in het cluster. Een groei van gemiddeld 10% per jaar resulteert in 2010 in een cluster van rond de 50 dedicated life sciences bedrijven, zorgend voor zo'n 850 hoogwaardige arbeidsplaatsen bij dedicated life sciences bedrijven en 2.200 kenniswerkers in diverse instituten die bezig zijn met vele nieuwe producten. Het cluster kan binnen 5 jaar een zodanige dichtheid verkrijgen dat gesproken kan worden van een piek van nationaal belang.

Centrale opgaven

Voorwaarde voor succesvolle uitbouw en transitie van de life sciences sector is allereerst het versterken van het organiserend vermogen en het vandaar uit combineren van de verschillende kennisgebieden binnen de life sciences (dedicated bedrijven en instellingen). Dit biedt kansen om nieuwe product/marktcombinaties te ontwikkelen.

Ten tweede dient vanuit deze combinatie op zijn beurt gefocust te worden op kansrijke marktvensters. Deze liggen enerzijds in het vraaggestuurd ontwikkelen van producten voor en op de snijvlakken tussen de clusters

die in Noord-Nederland kansrijk zijn. Het gaat dan om de verbinding met het agro-industriële complex (groene life sciences, zie ook onder agribusiness), het energiecluster (biomassa), watertechnologie (via microbiologie), sensortechnologie (via medische technologie) en chemie- en procesindustrie (via witte life sciences).

Anderzijds dient met de combinatie ingezet te worden op het ontwikkelen van innovatieve producten die aansluiten bij de kennisbasis op het gebied van vergrijzing (ageing). Een aantal initiatieven op dit terrein is inmiddels in gang gezet: Life-lines en Eriba (in opzet) bij de kennisinstellingen, terwijl ook de dedicated bedrijven – vooral rood en groen – zoals Syncom, IQ-corporation en DSM Biologics, producten ontwikkelen die inspelen op het thema veroudering. De markten bevinden zich ondermeer in de farmaceutische industrie, de voedingsmiddelenindustrie (supplementen) en de zorgsector.

Tenslotte dient te worden ingezet op regionale verankering en vermarkting via het genereren van spin-offs en uitbouw van het cluster.

Programmalijnen

Programmalijn 1 Versterking van het organiserend vermogen
Actielijnen zijn:

- Opzetten van een nieuwe clusterorganisatie geïnitieerd door bedrijven en samenwerkend met kenniscentra, opleidingsinstellingen, intermediairs en overheden. De clusterorganisatie dient een brede focus te kennen en een brede noordelijke dekking, en is opgezet in het verlengde van BiomedCity;
- organiseren vanuit de clusterorganisatie van dwarsverbanden met de clusters energie, watertechnologie, sensortechnologie, de chemie- en procesindustrie en de agro-industrie in Noord-Nederland;
- ontwikkelen van een gemeenschappelijke agenda op de snijvlakken en op het gebied van veroudering
- gemeenschappelijke profilering van de sector naar buiten;
- stimuleren en uitbouwen van (bestaande) grensoverschrijdende samenwerkingsprojecten.

Programmalijn 2 Ontwikkelen nieuwe product/marktcombinaties op snijvlakken en rond veroudering

Actielijnen zijn:

- gericht ontwikkelen van duurzame samenwerkingsprojecten waarin de verdere integratie van kennisvelden binnen de life sciences leidt tot nieuwe product/marktcombinaties op de snijvlakken tussen de clusters en speerpunten die in Noord-Nederland kansrijk zijn;
- het identificeren en ontwikkelen van nieuwe product/marktcombinaties voortbouwend op de bestaande noordelijke kennis rond het thema veroudering.

Programmalijn 3 Facilitering van spin-offs en nieuwe life sciences bedrijven

Actielijnen zijn:

- ondersteuning spin-offs uit kennisinstellingen/ bestaande life sciences bedrijven en andere starters in aansluiting op het nationale instrumentarium zoals de Technopartner SKE- en Seed-regeling;
- faciliteiten support en kenniscampus voor spin-offs, startende life sciences bedrijven en life sciences bedrijven die vanuit het buitenland naar Noord-Nederland komen.

Toerisme: naar meer innovatie en meer buitenlandse toeristen

Beeld

Van massa...

Het toerisme is met ruim 11% van de Nederlandse toeristische bedrijfsvestigingen en 21 miljoen overnachtingen (ca. 20% van NL) een belangrijke sector in Noord-Nederland. Daarnaast vindt ca. 10% van de nationale toeristische bestedingen (€ 1,8 miljard) haar neerslag in Noord-Nederland en is de sector goed voor meer dan 10% van de noordelijke werkgelegenheid (70.000 banen). Circa 9% van de overnachtingen in Noord-Nederland overnachtingen is afkomstig van buitenlandse toeristen (waaronder veel Duitsers). De fysieke infrastructuur (vaarwegen, aquaducten, fietspaden, ruiterspaden e.d.) is de afgelopen jaren sterk verbeterd.

Het toerisme in Noord-Nederland kent nationaal gezien een aantal unieke sterkten:

- Het Waddengebied met de Waddeneilanden: een getijdengebied van internationale allure met belangrijke natuurlijke habitats en open landschappen;
- De (grenzeloze) vaarmogelijkheden (Waddenzee, IJsselmeer, Friese meren en de (grensoverschrijdende) toervaart).

Het erfgoed in de vorm van historische steden en dorpen (met passend kunst en cultuurklimaat) in combinatie met landschappen en natuurgebieden;

Grootschalige attracties en evenementen die uniek zijn voor (Noord-)Nederland (denk aan TT-Assen, Noorderdierenpark, Oerol, Noorderslag en Delfsail).

Noord-Nederland herbergt een groot aantal bedrijven gericht op (inter-)nationaal toerisme. Het gaat hierbij meestal om kleinere bedrijven, met een eigenaar/bedrijfsvoerder in één persoon zonder staf.

... via versterkte kennisbasis

Door de aard van de bedrijven opereren veel bedrijven nog te weinig in ketens, te weinig strategisch en soms ook te behoudend. Er is momenteel nog te weinig collectieve uitwisseling van informatie tussen de bedrijven onderling. De kennisontwikkeling die er is, is geconcentreerd bij de Christelijke Hogeschool Noord-Nederland en het Cartesius Instituut, maar blijft achter ten opzichte van de kennisontwikkeling in andere pieken en sectoren. De technologische innovatie in het toerisme is beperkt maar wel aanwezig in een aan toerisme gerelateerde sector als de jachtbouw.

... naar duurzaam gevulde kassa

De toeristische markt is hoofdzakelijk nationaal georiënteerd met daarnaast een focus op Duitsers. Het imago van Noord-Nederland op toeristisch vlak is uitstekend en kent een duidelijk profiel rondom natuur, cultuur en ruimte. De concurrentie op de toeristische markt is groot, ook internationaal gezien (goedkope zonbestemmingen in Zuid-Europa). Het gaat er nu om in te zetten op internationalisering en innovatie in relatie tot de vier genoemde thema's.

Ambitie

Door in te zetten op vier thema's rond internationalisering wil Noord-Nederland verder uitgroeien tot één van de toeristische topgebieden in Nederland (in De Koers Verlegd wordt ingezet op een plaats in de top 3 van toeristische bestemmingen in 2013) en Noordwest-Europa. Het aantal (buitenlandse) overnachtingen zal jaarlijks met 2% moeten groeien.

Om toeristen naar Noord-Nederland te trekken is het noodzakelijk de regio als een sterk 'merk' in de markt te zetten. Het beleid is erop gericht dat het aantal (technologische) en kennisgedreven innovaties zal toenemen.

Centrale opgaven

Het is zaak de unieke 'merken' Wadden, vaarvoorzieningen en cultuurhistorisch erfgoed nog meer uit te buiten en internationaal te positioneren. Voor de thema's moet er een directe koppeling zijn met de ruimtelijke kernkwaliteiten van Noord-Nederland en wordt vooral ingezet op het gebruik van ICT/multimedia en het binnenhalen van de buitenlandse toerist.

Daarbij moet meer dan voorheen gewerkt worden vanuit verbindende formules met als doel het verlengen van de verblijfsperiode en het verhogen van de bestedingen. Rode draad bij deze verbindende formules is de inzet van nieuwe technologieën en productinnovaties. Probeer de (buitenlandse) toeristen te verleiden met nieuwe media en nieuwe vormen van marketing.

Daarnaast kan Noord-Nederland zich toeleggen op marktontwikkeling voor (nieuwe) doelgroepen (meer sportieve ouderen met hoog bestedingspatroon maar ook sportieve jongeren).

Programmalijnen

Bovengenoemde ambitie en centrale opgave vertalen zich in de volgende programmalijnen.

Programmalijn 1 Versterking van kennis en organiserend vermogen

Inzet van deze programmalijn is het verder versterken van de kennis over het toerisme en meer nog het toepassen van deze kennis door de ondernemers. Daarnaast wordt ook gewerkt aan een beter organiserend vermogen op bovenlokaal en subregionaal niveau.

Actielijnen zijn:

- Het verder werken aan het genereren van toeristische kennis die direct toepasbaar is door de ondernemer;
- Het creëren van kwaliteitskringen van toeristische ondernemers in bepaalde gebieden inclusief het opleiden van ondernemers.

Programmalijn 2 Vermarkten van de noordelijke regio

Doelstelling is de noordelijke regio of delen daarvan nog beter te vermarkten onder de (buitenlandse) toerist.

Actielijnen zijn:

- Het ontwikkelen van nieuwe ICT en multimediale toepassingen om de nieuwe, moderne, gemak-consument optimaal te bedienen;
- Het initiëren, ontwikkelen en internationaal positioneren van verbindende formules voor de zappende consument.

Programmalijn 3 Ontwikkeling van grootschalige attracties en evenementen

Inzet is het uitbouwen van de positie van bestaande grote toeristische trekkers.

Actielijnen zijn:

- Het ontwikkelen van topattracties met een internationaal karakter en het doorontwikkelen van bestaande topattracties;
- Daarnaast wordt gewerkt aan het ontwikkelen van evenementen en congressen bij grote steden die aansluiten op lokale sterkten.

Opgave 3: Versterking mkb m.b.t. export, innovatie en arbeidsmarkt

Om de omschakeling naar een kenniseconomie te maken, staat de economie in Noord-Nederland voor de opgave het algehele innovatieve vermogen te versterken, de export te stimuleren het opleidingsniveau van de (potentiële) beroepsbevolking te verhogen.

De specifiek noordelijke problematiek ten aanzien van innovatie, export en arbeidsmarkt rechtvaardigt een set extra maatregelen voor periode 2007-2010. Met een breed spoor, met name gericht op het mkb, wordt ingezet op min of meer generieke regelingen en projecten die in principe open staan voor het gehele stuwende bedrijfsleven. In de afgelopen Kompasperiode is ook al met een dergelijk instrumentarium gewerkt en zijn daar goede resultaten mee bereikt. Ook zijn daarover vanuit het bedrijfsleven positieve signalen ontvangen. Dit sluit nauw aan bij de wens van de Tweede Kamer die in de aangenomen Motie Van Dijk c.s. (29.697, nr. 9) aandacht heeft gevraagd voor de algehele transitie naar een noordelijke hoogwaardige kenniseconomie.

De ambitie is met dit instrumentarium een innovatiegraad en een exportpercentage te bereiken dat het percentage voor Nederland als geheel zo dicht mogelijk benadert en ertoe bij te dragen dat noordelijke ondernemers de weg weten te vinden naar het reguliere, voor heel Nederland beschikbare generieke instrumentarium. Tevens is de ambitie de braindrain vanuit Noord-Nederland te verminderen en de scholingsgraad in bedrijven te verhogen.

In de eerste helft van 2007 wordt dit instrumentarium nader uitgewerkt. Uitgangspunt daarbij is de behoefte van de markt. Regelingen en projecten op het onderhavige terrein uit de Kompasperiode worden geëvalueerd en verder wordt bezien in hoeverre nationale instrumentarium van EZ voorziet in de behoefte van de markt. Voorlopig kan aan de volgende aanvullende maatregelen voor Noord-Nederland worden gedacht:

Meer innovatie

- Een generieke regeling met name gericht op het stimuleren van strategische activiteiten van bepaalde categorieën (stuwende) ondernemingen uit het mkb op het gebied van product- en procesinnovatie, marktverkenning, het verrichten van haalbaarheidsonderzoeken, het ontwikkelen van demonstratiemodellen en het opstellen van marketingplannen. Doel is het verhogen van het strategisch vermogen van mkb-ondernemingen op genoemde terreinen.
- Het stimuleren van de kennisverspreiding vanuit de Rijksuniversiteit Groningen en de noordelijke hogescholen naar het bedrijfsleven. Doel is het vergroten van de kennisdiffusie naar het mkb die tot nu toe onvoldoende van de grond komt, ondanks een op zich zelf goede kennisinfrastructuur.
- Een kleinschalige ondernemersfaciliteit van, voor en door het bedrijfsleven, die concrete eigen innovatie-initiatieven en -ideeën van ondernemers uit kan werken om zo tot een businessplan te komen.
- Een vouchersysteem dat additioneel is aan landelijke vouchers en aan de landelijke ondersteuning in preseed fase.
- Financiële faciliteiten voor (de ontwikkeling van) innovatieve bedrijfsactiviteiten met een hoog risicoprofiel.

Meer export

- Het in nauwe samenwerking met de EVD en de KvK's ontwikkelen van concrete en gerichte exportprogramma's en –reizen waar de markt behoefte aan heeft en de markt zelf ook daadwerkelijk in participeert. Doel is het realiseren van een marktgedreven exportprogrammaliijn waarbij ondernemers het initiatief nemen en aan het roer staan. De pieken en de landen die deel uitmaken van de Noordelijke OntwikkelingsAs zijn daarbij speerpunten.
- Een generieke regeling gericht op het stimuleren van strategische activiteiten van bepaalde categorieën (stuwende) ondernemingen uit het mkb op het gebied van de export. Doel is het verhogen van het strategisch vermogen van mkb-ondernemingen op het terrein van de export.

Betere arbeidsmarkt

- Een regeling voor mkb-bedrijven die het aantrekkelijk maakt om hoger opgeleiden (HBO-ers en academici) voor enige tijd aan te trekken. Doel is het kennisniveau binnen de noordelijke mkb-ondernemingen omhoog te schroeven en te bereiken dat noordelijke kennisinstellingen meer HBO-ers en academici door kunnen leiden naar het noordelijke mkb (het voorkomen van een braindrain).
- Ondersteuning van scholingsvragen vanuit mkb-bedrijven teneinde tot een upgradering te komen van de zittende werknemers.

Opgave 4: Oplossen ijlheid door versterken van ruimtelijke concentraties

De ijlheid van de noordelijke economie vraagt om het ruimtelijk concentreren van ontwikkelingen. In dit opzicht bouwt Koers Noord voort op een reeds onder Kompas voor het Noorden ingezette focus op ruimtelijke concentratie in kernzones. In lijn met de ontwikkelingen aan het eind van de Kompasperiode waar steeds meer aandacht voor kennis en innovatie kwam, trekt Koers Noord de lijn door en focust vooral op clusteren van innovatieve bedrijvigheid.

Clustering kan leiden tot agglomeratievoordelen, waardoor de diversiteit wordt bevorderd en economische groei gestimuleerd. Bovendien wordt door concentratie een schaafeffect bereikt waarmee transportassen, infrastructuur en logistiek netwerk optimaal benut worden. Tegelijkertijd wordt de ruimtedruk op het landelijk gebied verminderd. De kwaliteiten van dit gebied kunnen hierdoor duurzaam benut worden, niet alleen als woonmilieu, maar ook voor de belangrijke economische sectoren landbouw en toerisme.

Kernzones

De vijf economische kernzones fungeren als concentratiegebieden voor werken en wonen. Dit zijn achtereenvolgens de Zuid-Drentse stedenrij, de zone Groningen-Winschoten-Assen, de Eemsdelta, de A7-zone en de Westergozone.

In de kernzones liggen de grootschalige bedrijventerreinen die uitstekend zijn geoutilleerd en ontsloten. Nationaal en internationaal georiënteerde bedrijven zijn hier gevestigd resp. vestigen zich hier graag. In de kernzones zijn de havens Delfzijl, Eemshaven en Harlingen gevestigd met hun havengerelateerde bedrijvigheid. De kernzones herbergen ook de intermodale knooppunten en de distributiecentra.

Eemsdelta

De Eemsdelta wordt apart genoemd in de nota “Pieken in de Delta”. De Eemsdelta is met haar havengebieden aan beide zijden van de Eems een aantrekkelijk Europees vestigingsgebied voor bedrijven. In de havens en in de onmiddellijke nabijheid liggen hoogwaardige terreinen (o.a. Oosterhorn) die zijn geconcentreerd rond industriële en logistieke clusters. In dit gebied zullen verschillende sectoren zoals energie, agribusiness en de (chloor)chemie (waaronder verbreding met ethyleen) verder tot ontwikkeling komen.

Tenslotte ligt in dit gebied een kans door uitwerking te geven aan gezamenlijke positionering, profilering en ontwikkeling van de Nederlands Duitse Eemshavens.

Stedelijke netwerken

Binnen de vijf kernzones liggen de vier grootste steden Assen, Emmen, Groningen en Leeuwarden. Zij zijn als het ware de kristallisatiepunten, pijlers van de noordelijke kenniseconomie. Samen beschikken zij over een groot economisch potentieel. Werkgelegenheid, stuwende bedrijvigheid, kennisinfrastructuur, innovatief vermogen en een groot arbeidspotentieel zijn hier geconcentreerd. Zo vormen deze steden de plaatsen waar een relatief groot deel van de kennis en bedrijvigheid in de eerder genoemde kansrijke clusters en regionale speerpuntsectoren zijn gevestigd. Ook bevinden zich in deze steden belangrijke voorzieningen.

Door de aanwezigheid van de kennisinstellingen hier zijn zij de ideale vestigingsplaatsen voor op kennis gebaseerde bedrijven. De randvoorwaarden voor de vestiging van spin-offs van de kennisinstellingen moeten hier optimaal zijn.

De ruimtelijke opgave loopt dwars door de programmalijnen heen. Binnen de programmalijnen 1 en 2 wordt daaraan wordt inhoud gegeven door bij projecten ook in te zetten op ruimtelijke versterking van de clustervorming. Voor sectoren waarin dit relevant is (bij toerisme bijvoorbeeld, is dit minder het geval) kan zo'n versterking optreden doordat projecten binnen de kernzones vooral neerslaan binnen de 4 noordelijke grote steden dan wel de Eemsdelta waar ook kennisinstellingen en andere bedrijven uit het cluster (of andere clusters) gevestigd zijn.

Beoordelingskader voor projecten

Dit programma is gericht op economische structuurversterking van Noord-Nederland, via versterking van de innovatie en ruimtelijke concentratie van innovatieve activiteiten. Om te zorgen dat de gelden uit het programma dat doel ook bereiken, worden alle projecten, programma's en regelingen volgens een vast stramien getoetst. Deze toetsing is zoveel mogelijk analoog aan de kaders die voor andere trajecten, zoals aanvragen voor het Fonds Economische Structuurversterking en bij toetsing van Innovatieprogramma's worden gebruikt. Dit bevordert eenduidige beoordeling van structuurversterkende projecten.

De volgende vragen komen daarbij eerst aan de orde:

- Legitimiteit:
Is de inzet van overheidsmiddelen legitiem en het meest geëigend voor dit project? Zijn andere maatregelen overwogen? Overheidsingrijpen ter bevordering van innovatie is economisch gezien legitiem, indien de markt maatschappelijk wenselijke ontwikkelingen niet of te traag tot stand brengt.
- Subsidiariteit:
Is de inzet van rijksmiddelen het meest geëigend voor dit project? Of ligt het primair op de weg van andere overheden om aan een project bij te dragen? Ook de vraag of in een project al niet is voorzien via een ander nationaal instrument, komt hier aan de orde.

Als projecten door deze toets komen, kan vervolgens een nadere beoordeling, evt. een ranking aangebracht worden op basis van de vragen:

- Effectiviteit:
Hoe effectief is het project? In hoeverre draagt het bij aan een of meer van vier opgaven die in dit programma centraal staan?
- Efficiëntie:
Hoe staat het met de kostenefficiëntie van het project? Ook kan hierbij gelet worden op de relatie tussen private investeringen en publieke uitgaven. Deze laatste verhouding zegt iets over de mate waarin met publieke middelen investeringen in de markt uitgelokt kunnen worden en zegt tevens iets over de bereidheid en acceptatie van projecten in de markt.

- Risico's:
Wat zijn de risico's van het project? Hier wordt gelet op de mogelijke afbreukrisico's van het project. Dit om te voorkomen dat wordt geïnvesteerd in een project waar later niets uitkomt.

De toetsing moet ertoe leiden dat uiteindelijk alleen die projecten door de toets komen, waarvan de bijdrage van het uitvoeren ervan groter is dan de kosten van het overheidsingrijpen. Alleen dergelijke projecten voegen immers netto maatschappelijke waarde toe.

Organisatie van het programma

PM

De uitwerking van de organisatie vormt nog onderwerp van bespreking tussen EZ en SNN.

Afstemming “Koers Noord” en operationeel programma Doelstelling 2 Noord-Nederland

Een goede afstemming tussen uitvoering van “Koers Noord”-programma enerzijds en het operationeel programma EFRO anderzijds, gericht op inhoudelijke en financiële synergie en stroomlijning van procedures en besluitvorming:

- één loket voor projectindieners met transparante en eenduidige beschikkingstrajecten;
- een zware rol voor een drieledig (bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden) samengestelde programmacie., zowel ten aanzien van programma('s) als projecten;
- inschakeling van SNN UO voor voorbereiding en uitvoering, met een duidelijk gemarkeerde rol voor EZ in het programmasecretariaat.

Programmacommissie: bezetting, taken

pm

SNN en EZ (uitvoeringsorganisatie):

pm SNN/EZ

Jur. instrumentarium w.o. AMvB, ministeriele regeling

pm

Afstemming Waddenfonds, reguliere financiële EZ-instrumenten

pm

Monitoring “Koers Noord”

pm

Verantwoording

Dit programmadocument is opgesteld door het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN) en het Ministerie van Economische Zaken, ten behoeve van de Programmacommissie die een definitief programmadocument zal vaststellen. Hiermee is zorg gedragen voor een soepele overgang vanuit het Kompas voor het Noorden, ruimtelijk-economisch ontwikkelingsprogramma Noord-Nederland 2000 t/m 2006. Tevens is een breed draagvlak en bestuurlijke verankering ontstaan bij genoemde partijen.

Verder is bij de totstandkoming van het programmadocument intensief geput uit beschikbare regionale analyses, rapporten en beleidsnota's. Ook is aanvullend en specifiek extern onderzoek verricht dan wel in gang gezet op een drietal aspecten (het nationaal onderscheidende karakter van deze pieken; de mogelijke aanvullende of gewijzigde centrale opgaven voor het programma (voor versterking van de keten kennis-kunde-kassa; en aanvullende generieke regelingen ten opzichte van het huidige en toekomstige EZ-instrumentarium, mede op basis van nadere evaluatie van enkele onder Kompas voor het Noorden lopende regelingen/voorzieningen).

www.snn.eu